

ДОН КИХОТ ІЗ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО

У статті аналізується поетична творчість Миколи Чирського, активного захисника УНР і члена “празької школи”.

Ключові слова: українська національна революція, політична еміграція, поети-пражани, полум'яний патріот, оптиміст.

З усіх поетів-пражан Миколі Чирському чи не найменше поталанило із поверненням своїми творами на Батьківщину. Зрештою, така постановка питання досить умовна, бо, як це не прикро усвідомлювати, ми й досі не маємо виданих в Україні книг поезій, наприклад, Наталі Ливицької-Холодної, Оксани Лятуринської, Юрія Липи. Втім, їхні твори щедро приходили до читачів журнальними добірками, а ось Микола Чирський десь загубився зовсім. Ми не спромоглися навіть на добротну портретну статтю. Відізався ужгородець Йосип Баглай про перебування поета, хореографа й драматурга в їхньому краї, принагідно побідкавши, що *“на жаль, і день, і місяць його народження загубилися у круговерті драматичних і трагічних подій української національної революції 1917-1921 років”* [1], промайнула стаття у Києві і все. Знаючи таку нашу вдачу, Євген Маланюк свого часу писав: *“Любезні землячки, очевидно, не потрудилися зібрати тих, до речі, передсмертних “Листів”, як і, взагалі, заховати хоч якусь пам'ять по цікавій, своєрідній, багатющій людині, якою був незабутній Микола Чирський, незабутній для кожного, хто хоч на кілька хвилин зустрівся з ним”* [2, с.17]. Зрозуміло, що 1958 року поет висловлював докір швидше літературознавцям та історикам літератури діаспори, але ж і ми вже доволі часу мали, аби спростувати сказане Є.Маланюком.

Микола Чирський цілковито належить часові, співтворцем якого йому довелося бути, і про який Наталя Лівацька-Холодна писала в одній із поезій: *“Та доба була неповторна, (як поезія Маланюка), і була вона недоговорена, наче вірш без одного рядка”* [3, с.181]. Це вже згодом доведеться почути в Нью-Йорку від поета Леоніда Лимана цікаве визначення “пражани то окрема нація», а в критичній літературі з'явиться термін “празька особистість».

Шлях Чирського до Праги-Подєбрад був традиційним для української політичної еміграції. Та й чи міг він бути іншим для уродженця Кам'янця-Подільського, якому в часи української революції доводилося бути столицею УНР, духовним центром України. Тим вільним духом перейнялося громадянство міста, поповнюючи лави українського війська. Найперше йшла до армії університетська молодь та гімназисти, одним із яких і був Микола Чирський. Пишу

про це спираючись на архівні матеріали. Гортаючи справи студентів Подєбрадської господарської академії, знаходив чимало колишніх спудеїв з Кам'янець-Подільського університету. Не певен, чи є ще місто в Україні, яке мало стільки випускників Подєбрадської господарської академії, як Кам'янець-Подільський: Вільчук Микола, Витвицький Володимир, Гнатовський Антон, Євтухов Олександр, Зав'ялов Лев, Кринський Пилип, Кульчицький Володислав, Ліницька Марія, Любинський Феодосій, Островський Віктор, Рейтер Олена, Сквирчанська Клавдія, Сціборська (Дрочинська) Марина, Мирський Олександр, Шарбау Олександр. Серед них міг би бути і наш Микола Чирський, та не склалося. Проте все по порядку.

Як не парадоксально це б звучало, але поверненню й заповненню сторінок життєписів багатьох поетів-пражан маємо "завдячувати"... "батькові всіх народів" Йосипові Сталіну. Коли радянські війська зайняли Прагу, то з наказу Сталіна багатий архів, заснованого у 1925 році в місті Музею визвольної боротьби України, було таємно вивезено до Києва та заховано у секретні фонди. Зрозуміло, що колишнього «тихого семінарста» менше всього цікавили пам'ятки визвольних змагань та свідчення надбань еміграції. Архів був потрібен спецслужбам для подальшої роботи проти української еміграції. На щастя, ті унікальні фонди пережили і Сталіна, і Суслова з Шамотою і сьогодні, як і колись, служать народів України. Ось тільки, аби була моя воля, то відродив би на їх матеріалах Музей визвольної боротьби і це був би наш найбільший дарунок пам'яті тих, хто в еміграції творив Україну.

Отож, особова справа, заведена на Миколу Чирського ректоратом Української господарської академії 17.07.1925 року, дає нам чимало цікавої інформації до біографії письменника. Ми дізнаємося, що його «*місце мешкання в нормальні часи — Кам'янець-Подільськ*», в якому він народився 8 лютого 1903 року [4, арк.1]. Зрештою, надамо слово самому Чирському. Ось, що він повідомляв про себе у «*Curriculum vitae*»: «*Народився я в м. Кам'янци на Подолі 8 лютого 1903 р. В 1912 я вступив до Кам'янецької гімназії, в якій вчився до переходу до 6-ї класи в 1919 році. Пізніше я вступив до Української Армії, з якою й був інтернований в Польщі.*

До Ч.С.Р. прийшов у серпні 1923 та вступив до Господарської школи в Подєбрадах, в якій вчився на протязі 5 місяців. Виступити з неї я був примушений завдяки недержанню стипендії.

Тепер я вчуся на натуральних курсах при У.Г.А.» [4, арк.5]. Ми ще повернемося до цього документу, бо маємо спершу завітати на вулицю Довгу 91 у Кам'янци-Подільському, де у сім'ї Антона Чирського майже разом з новим століттям народився майбутній поет. На жаль, сьогодні ми не маємо жодних відомостей про поетову родину, можемо лише домислити, що його батьки мали можливість віддати сина до місцевої гімназії. Після закінчення п'ятого класу, шістна-

дятилітній гімназист Микола Чирський, замість сісти за парти наступної осені, став воїном армії УНР.

*Неспокій оця осінь голосить.
Зорі — безліч сполоханих віч.
Непокрите куйовдить волосся
Повстанцеві завітрена ніч.
Ось діждався нарешті він чести,
недавній хлопчак — гімназист.
У заставі, а поруч вінчестер,
що в руках задубілих затис [5, с.21], —*

писав через роки митець у поемі “Гімназистик» (1932), згадуючи буряну юність у державному Кам'янці-Подільському. “Він був юнаком старшинської школи в нашій армії, — це вже згадує близький приятель поета Євген Маланюк, — *отже, учасником Визвольної Війни 1919-1920 рр., бо наша т. зв. Спільна (для всіх трьох основних родів зброї) Юнацька Школа була школою “практичного» типу і являла собою просто одну з діючих бойових частин Армії»* [2, с.17]. Миколі Чирському випало рівно рік фронтів визвольної війни. До фатального листопада 1920 року, коли сорокатисячне українське військо перейшло Збруч і здало зброю вчорашнім союзникам — полякам. Майбутній поет розділив з армією, зі своєю Юнацькою школою під командуванням генерала Миколи Шаповала, майже трирічне митарство таборами інтернованих вояків УНР. Там, за колючими дротами таборів, у тісних бараках та переповнених землянках його спіткали сухоти, які й вкоротять йому дочасно віку. Але саме у тих таборах гартувалася українська політична еміграція, там вигранювалася ота “празька особистість”.

Микола Чирський умудрявся встигати всюди. І в театральному колективі, що ним керував відомий український актор Микола Садовський, і не пропускати зібрання культурно-мистецького товариства “Веселка”, що біля його витоків стояв Юрій Дараган, а згодом очолив Євген Маланюк. Час від часу на сторінках однойменного з товариством журналу з'являлися поезії Миколи Чирського, точніше — Миколи Подоляка:

*Марить грім в далекому тумані...
Подихом тривожним шепіт будить вітер.
Дерева в зеленому жупані
Крають тло далекої блакиті [6, с.14].
(Із циклу “Перед бурею»)*

А почасти на сторінки журналу потрапляли прозові замальовки майбутнього письменника (“Фальшивий акорд”, “Вічне коло”, “Мій сон”). Було ще одне таборове захоплення у молодого емігранта танцювальний колектив під керівництвом знаного артиста Василя Авраменко. Для того, щоб читач зміг уявити масштаби таборових мистецьких проєктів, скажу, що, наприклад, у колективах В.Авраменка займалося близько тисячі осіб (у таборах Каліша-Щипьорно було

понад дванадцять тисяч інтернованих), а ще була його ж балетна трупа, що налічувала 120 осіб. Учасники балетної трупи — школи інструкторів отримували офіційний документ, що давав право фахової праці хореографа. Сталося так, що саме той документ давав Миколі Чирському протягом його короткого життя можливість заробити шматок хліба.

Щоправда, мріяв поет здобути вищу освіту і навіть намагався двічі стати студентом, але з того нічого не вийшло. 1923 року Микола Чирський залишає Польщу та переселяється до Подебрад, що завершити середню освіту на матуральних курсах при Господарській академії. Проте витримав лише п'ять місяців навчання. Цитовані вище документи з особової справи то його друга спроба вступу на економічне відділення у 1925 році.

До Високого Сенату УГА в Ч.С.Р.

Ласкаво прошу Високий Сенат Академії про прийняття мене по слухачем Економічного підвідділу, Економіко-Кооперативного Відділу Української Господарської Академії в Ч.С.Р.

Документи про освіту будуть мною представлені після закінчення матури.

До цього додаю:

1. *Curriculum vitas.*
2. *Прохання про стипендію.*
3. *Зобов'язання коритися правилам У.Г.А.*
4. *З фотографічні картки.*

В Подебрадах. 15.07.1925. Микола Чирський [4, арк.2].

Як бачимо, матуру наш поет ще не скінчив, але просив з першого вересня допустити його слухачем економічного відділення. Такі випадки вже траплялися. Так була зарахована, щоправда до Празького педагогічного інституту імені М.Драгоманова, Олена Теліга, яка тільки у жовтні 1923 року отримала свідоцтво про закінчення матуральних курсів при Подебрадській УГА. Документи свідчать, що такий дозвіл отримав і Микола Чирський. Його свідоцтва про середню освіту в академії чекали до 23 листопада, але... Але того документа невгамовна артистична натура нашого героя так і не отримала. Свідчення тому припис на справі: *“Відмовлено за браком освіти”* [4, арк.1]. Як і в польських таборах, Чирський встигав всюди, де тільки кипіло українське життя, а часу на навчання у нього не вистачало. Нам бракує фактів, аби що розповісти чим поет заробляв собі на життя у Подебрадах та Празі, але достатньо, щоб проілюструвати його активну участь у житті української громади. Разом зі студентами Подебрадської академії Юрком Матушевським, Леонідом Мосендзом та Петром Холодним-молодшим він бере участь у видавництві студентського сатиричного журналу “Подебрадка”. Його поезії з'являються на сторінках празького “Студентського вісника”, чернівецької “Самостійної думки”. Обдаровано-

го автора помічає Дмитро Донцов (або йому на нього вказує Є.Маланюк) і “Літературно-Науковий Вісник” друкує твори Чирського “Утома”, “Ранок” (1928), “Дон-Кіхот” (1929). До речі, близька поетовій натурі тема Дон Кіхота, народжує кілька одноіменних творів.

*В пустелі міста, повнім згуку,
в далекій стороні,
в залізо сталості закутий
хтось їде на коні.*

*І стис рука до боку тисне
піднесене чоло,
а на устах веселу пісню
не заглуша галоп... [5, с.11]*

Друзі не забувають обдарованого поета, коли вже у Варшаві постає спершу група “Танк”, а потім журнал “Ми”. Юрій Липа в листі до Наталі Ливицької-Холодної пише про ініціативу створення “Танку”: “...В кожнім разі як не журнал то збірник повинні ми видати. Хто є? Такі кандидати: Чирський, Мухин, Ковальський, і, правдоподібно: Г.Журба, Гончаренко, Перфецький” [7, с.355].

Сказати, що Микола Чирський був неординарною митцем у колі поетів-пражан, це не сказати нічого, бо ж то було ціле товариство виключно непересічних особистостей. І все ж Микола Чирський вирізнявся своєю неспокоїною вдачею, захопленням театром, хореографією, своїм на диво оптимістичним поглядом на життя, язичницьким захоплення світом і людьми. Євген Маланюк так пише про своєрідність вдачі, чи, може, й життєвих позицій свого приятеля. Згадуючи згаслих від сухот Ю.Дарагана, Максима Гриву, Леоніда Мосендза, Маланюк зазначав, що “єдиним ліком на ті прокляті сухохоти була — у всіх них: творчість, творчість нестримна, горячкова, що жаждалася загубити ніже туго хвилину... І ото єдиний Микола Чирський, хоч залишив по собі збірник поезій і кілька драм, хоч був другом і ровесником Ольжича (теж “ченця й лицаря”), умудрявся свою творчу енергію — у левиній долі присвячувати життю, так-таки життю, як такому, але унятому, як мистецька тема, властиво, як рід мистецтва... природжена людина театру (він знав і любив театр і фільм, і в нім, безперечно, згас великий фільмовий актор для... нездійснених фільмів О.Довженка). Прекрасний танцюрист, дотепний і чарівний співрозмовець, до того ж природний алмант в стилю Казанови, він мав замість життя якийсь невпинний барвистий роман, в яким безперервно миготіли найбільш несподівані і треба додати досить короточасні (але без жадних “драм”) героїні. Міг бути в якімсь товаристві найбільш нудотно-позребовий настрій, але ви-стачило з'явитися Миколі, його великим чорно-жагучим очам і все-покорюючій, якісь “безпомилковій” усмішці, щоб раптом всі якби пробуджувалися, оживали, розквітали. І помилявся б той, хто

пояснював би це легковажністю, “віють вітри”, чи чимсь в тім стилю, Микола був зовсім не легкодух, не “баламут”, не “покоритель сердець”. Просто був носієм творчої радості і творцем її” [4, с.18]. Зрозуміло, що та радість щедро виполіскувалася на папері рядками поезій:

О.П.

*Зніми долоні з обличчя!
Світе срібних очей, заграй,
кожну ніч музикою сниться
твого сміху дзвінкий водограй;
щогла рук нат'яті до лету,
золотаві гадючки волосся
і уста — зачарована флейта,
що діткнути не довелося... [5, с.34]*

“Із циклю “Театральна Одісея” (1929) “Ще з літературного фронту” (1932) — це вже взяті нами напомним назви статей Миколи Чирського на сторінках ужгородської “Пчоли”. Хронологічно вони відбивають сторінки театральної кар’єри письменника. Невгасима любов до театру приведе М.Чирського у 1928 року до “Руського театру товариства “Просвіта” в Ужгороді”. Там він дебютує як балетмейстер і актор професійного театру, отримає схвальну оцінку критики і глядачів, але жалюгідне фінансове забезпечення змусить його повернутися до Праги, згодом шукати кращої долі у Варшаві і знову повернутися до Ужгорода (1932), коли Микола Аркас спробує вкотре реанімувати місцевий український театр. До речі, цього разу Чирський дебютує в театрі і як драматург, написавши лібрето оперет “Новофавстіада”, “Місяць і зорі” та драму “Отаман Пісня”, які з успіхом йшли на сцені, комедію “Останній монарх” (перу Миколи Чирського належать також драми “П’яний рейд” та “Андрій Корибут”), проте в наступному сезоні його прізвища вже не знаходимо у складі трупи.

1934 року Микола Чирський відбуде до Будапешту і проведе в Угорщині кілька років, влаштувавшись викладачем танцю в закритому закладі шляхетних дівчат. У 1938 році він знову з’явиться в Карпатській Україні, очоливши у Хусті Українську мистецьку громаду “Говерля” та включившись до діяльності “Українського національного театру “Нова сцена” в Хусті”.

Особливо плідною була культурно-просвітницька праця Миколи Чирського як голови “Говерли”. З його ініціативи в Хусті та околицях виступали з доповідями Ю.Горліс-Горський, У.Самчук, М.Карбович. А з осені 1938 року, з початком виборчої кампанії, при Карпатській Січі ним була створена театралізована агітаційно-пропагандистська бригада “Летюча естрада”, яка пролетіла цілим краєм з лекціями, театральними виставами, відозвами. Микола Чирський був не тільки організатором, але й писав сценарії дійств, відозви, виступав сам з палкими промовами.

Сталося так, що Миколі Чирському довелося розділити і драму знищення Карпатської України. Про своє перебування у концтаборі Вор'юлопош він згодом напише у нарисі "Тюрми й табори".

Поет повернеться до Польщі, де й застане початок Другої світової війни. Його здоров'я, підірване тюрмою, змусить частіше бути в лікарнях та санаторіях.

Ще наприкінці минулого століття, працюючи над життєписом Є.Маланюка, мав я чимало зустрічей з людьми, які знали і пам'ятали поета. Час від часу в їхній спогадах зринали й імена інших поетів-пражан, а серед них і приятеля Маланюка Миколи Чирського. На жаль, не пам'ятаю вже, хто розповів мені, що хворому на сухоти Чирському лікарі ще десь у середині тридцятих винесли невтішний присуд. Якимось чином той сумний висновок лікарів став відомим самому Миколі Антоновичу.

Він зібрав друзів і сказав: *"А не діждетеся! Дзуськи! Поки не побачу маму, я не помру!"* Може, й не повірив би тій історії, коли б згодом не знайшов тому підтвердження у спогадах про Миколу Чирського в самого Євгена Маланюка: *"Цей палаючий енергією життя й творчості сухитник, розуміється, не робив собі жадних ілюзій, зі стану свого організму. Він знав, що він приречений. Але й попри всю свою "легковажність" мав він одну заповідну ідею-мету: вмерти на Батьківщині і то вмерти в родинній хаті, побачити матір, що їй так міцно любив. І вдячне життя, якого мистцем був Микола, здійснило його мрію цілковито: Микола дочекався 21 червня 1941 року, як стій подався слідами війни до рідного Кам'яця, зустрів після більш як двадцятилітньої розлуки і обійняв матір, жив коло неї ще пару місяців. І лоба многострадална мати своєю материнською рукою закрила очі синові"* [4, с.18-19].

Миколі Мирському вдалося здійснити свою мрію, свого часу заримовану в поезії "Кам"янцєві на Подолі»:

Готовий скочить просто з мосту в обійми любих Карвасар, зложить заїзжені кости під скелі Нового Бульвару... [5, с.5]

Історію з його поверненням додому досить детально викладає у своїх спогадах "На білому коні" Улас Самчук, який отримав дозвіл на поїздку в Україну ще на початку травня 1941 року. *"Починається збирання в дорогу... Брав відповідні речі, робив прощальні візити знайомим, відвідав, у товаристві доктора Євгена Омельчука, мого чудового друга Миколу Мирського, який догоряв свої дні у шпиталі для туберкульозних на Дейшцях при цьому завжди повторювалося — "побачимося у Києві". З Чирським якого я застав у відділі безнадійних, у товаристві людських кістяків, на які тяжко було дивитись, відогралась ціла мелодрама:*

— Що? То ви вже їдете? На Україну? А мене лишаєте тут?
Ніколи! Я їду також!

Було нелегко дивитися на цього полум'яного патріота і жагучого оптиміста в його трагічному безсиллі. Ані я, ані доктор Омельчук

не брали його вибуху поважно. Його дні виразно були пораховані. Прощалися з виразом надії але без віри ще раз побачитися взагалі” [8, с.22].

Далі письменник розповідає про своє здивування, коли на вокзалі у Кракові його зустрічатиме Микола Чирський, який вже зібрався їхати “будувати Україну”. Друзям тоді вдалося вмовити його лягти в лікарню, поправити здоров’я, але восени 1941 року він з черговою похідною групою ОУН піде в Україну. Небо подає йому кілька місяців прожити біля матері, організувати в Кам’янці-Подільському театр імені Шевченка, написати цикл публіцистичних статей “Листи до любезних земляків”, що їх друкувала місцева газета “Подільнин”, а 26 лютого 1942 року завершити свою мандрівку цим світом. Він повернувся у свій Кам’янець-Подільський тоді, в роки війни, повертається сьогодні, що залишитися в пам’яті земляків назавжди.

Список використаних джерел:

1. *Баглай Йосип*. Микола Чирський у культурно-політичному житті Закарпаття (До 100-річчя визначного балетмейстера, актора, поета і драматурга) // Ужгородський університет. — 2002. — 21 березня.
2. *Е.М.* Листи до любезних земляків // Вісник. — Нью-Йорк, 1958. — № 4.
3. *Лівицька-Холодна Наталя*. Поезії старі і нові. — Нью-Йорк, 1986.
4. *Центральний державний архів вищих органів влади України*. — Ф.3795. — Оп.1.
5. *Микола Мирський*. Емаль. — Прага: Колос, 1941.
6. *Веселка*. — Каліш, 1923. — № 11-12.
7. *Матеріали до історії літератури і громадської думки*. Листування з американських архівів 1857-1933. — Нью-Йорк, 1992.
8. *Самчук Улас*. На білому коні // Дзвін. — 1993. — № 3.

Poetry by Mykola Chyrskiy, an active defendant of Ukrainian People's Republic and adherent of the Prague School, is analysed in the article.

Key words: the Ukrainian national revolution, emigres, poets from Prague, flame patriot, optimist.

Отримано: 23.06.2005 р.